

APIE KURIAMĄJĄ PAAUGLIŲ VAIZDUOTĘ

V. DZIKARIENĖ

Vaizduotė, kaip ir kiti psichiniai procesai (pojūčiai, suvokimas, mąstymas ir kalba), padeda pažinti tikrovę. Šis procesas išreiškia žmogaus psichikos sugebėjimą atspindėti tai, ko dabartyje, gal būt, nėra, bet kas gali būti sukurta kūrybiniu darbu. Tai sudaro vaizduotės specifiką. V. Leninas nurodo, kad „pasaulis žmogaus nepatenkina ir žmogus savo veikimu nutaria jį pakeisti“¹. Toks pakeitimas visų pirma turi įvykti žmogaus sąmonėje ir tik vėliau praktiškai. „Darbo proceso pabaigoje gaunamas rezultatas, kuris jo pradžioje jau buvo darbininko vaizduotėje“², — rašė K. Marksas. Iš to matyti, kad vaizduotė atlieką kūrybinę žmogaus sąmonės funkciją. Pradinio veiklos rezultato vaizdo sudarymas, be abejo, neišsemia vaizduotės proceso. Veiksmo eigoje aktyvi vaizduotės veikla reguliuoja praktinį procesą. Tarybiniai psichologai V. Drankovas, O. Nikiforova vaizduotę aptaria kaip protinių veiksmų sistemą, o B. Lomovas pabrėžia, kad tos sistemos pagrindinis veiksmas yra į s i v a i z d a v i m a s. Objektiviai vaizduotė pasireiškia žmogaus veiklos produktuose bei įvairiose jos formose, pavyzdžiui, literatūriniuose rašiniuose, muzikos kūriniuose, techniniuose brėžiniuose, piešiniuose, šokyje ir t. t. Todėl labai reikšminga V. Drankovo pareikšta mintis, kad vaizduotė sudaro pereinamąją formą iš pažinimo į praktiką³. Vaizduotės dėka naujai perorganizuojama žmogaus patirtis, žinios. Nuo šios organizacijos priklauso naujų materialinių ir dvasinių vertybių gimimas.

* * *

Tarybinei mokyklai iškeltas uždavinys paruošti visapusiškai išsilavinusią, kūrybišką komunistinės visuomenės asmenybę. Vadinasi, ir kūrybinės sąmonės sugebėjimų — šiuo atveju vaizduotės — vystymo problema yra ypač aktuali.

Reikia pasakyti, kad vaizduotės klausimai, ypač šio proceso ypatumai atskirais mokyklinio amžiaus laikotarpiais, nėra pakankamai ištirti. N. Ceteruchinas, L. Kodiukovas, T. Kormanas ir kiti psichologai nagrinėja jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių vaizduotės ypatumus.

¹ V. I. Leninas, Raštai, t. 38, Vilnius, 1960, p. 198.

² K. Marksas, Kapitalas, t. I, Vilnius, 1957, p. 163.

³ В. Л. Дранков, Психология, Л., 1960, p. 31.

Tyrinėjimų rezultatai, apibendrinti A. Ruzskajos, parodo vaizduotės reikšmę, įsisavinant įvairių dalykų žinias. Pastebėta, kad mokinių žinios būna negyvos ir paviršutiniškos, jei šie nemoka operuoti vaizdais. Pavyzdžiui, matematikos ar braižybos mokinys nesimokys sėkmingai, jeigu jis neįsivaizduos figūrų išsidėstymo erdvėje, jų realių formų. Mokinio sugebėjimas įsivaizduoti praeities įvykius, tautų gyvenimo būdą, nematytus gamtovaizdžius, žemės turtais apsprendžia istorijos ir geografijos žinių kokybę⁴.

Nuo vaizduotės gyvumo ir turtingumo priklauso, kaip žmogus suvoks grožinės literatūros kūrinių peizažą, supras jo idėją bei autoriaus potekstę, pergyvens estetinį pasigėrėjimą. Išsamius tyrimus (ypač apie atkuriamąją vaizduotę) atliko tarybinė psichologė O. Nikiforova. Ji įrodė, kad daugelis žmonių, skaitydami grožinę literatūrą, nepatiria jokio estetinio pasigėrėjimo, nesugeba atkurti grožinio kūrinių peizažo, domisi vien knygos intriga. Visai pagrįstai autorė priekaištuoja literatūros programų vidurinėms mokykloms sudarytojams, kad šie nepakankamai atsižvelgė į būtinumą mokyti vaikus emocionaliai ir betarpiškai suvokti grožinės literatūros kūrinių, vystyti jų vaizduotę ir kad rėmėsi neteisinga prielaida, jog šis procesas vyksta savaime⁵.

Panašios mintys kilo ir straipsnio autorei, susipažinus su lietuvių kalbos ir literatūros programa aštuonmetei mokyklai. Programoje nurodoma, kad „per literatūrinio skaitymo pamokas visais metodais reikia aktyvinti mokinių mąstymą, ugdyti jausmus, darbo su knyga, rašomosios ir šnekamosios kalbos įgūdžius“⁶, bet apie vaizduotės vystymą konkrečiai neužsimenama.

Viena iš dėkingiausių priemonių mokinių vaizduotei lavinti yra rašiniai, ypač kūrybinio pobūdžio. Rašiniuose, anot prof. J. Budzinskio, pasitaiko „patogesnių, kaip gyvu žodžiu pasisakant, progų pasireikšti kūrybinei vaizduotei, estetinei nuovokai bei skoniui“⁷. Lietuvių kalbos ir literatūros programoje greta kitų rašinių minimi „rašiniai iš mokinių gyvenimo patirties ir stebėjimų bei pagal paveikslus“⁸ ir neteisėtai pamirštami fantazinio tipo rašiniai, kurie ypač svarbūs paauglių kuriamajai vaizduotei vystyti. V—VII klasių mokiniai siekia savarankiškumo, trokšta išbandyti savo kūrybines jėgas ir literatūroje (pravartu prisiminti, kad interesai šiam dalykui paauglio amžiuje ypač sustiprėja), tuo tarpu dabartinė programa nepakankamai šia linkme orientuoja, o mokytojai-lituanistai per mažai panaudoja prof. J. Budzinskio rekomenduojamus stebinių rašinius bei įvairias fantazinių rašinių formas, pavyzdžiui, pagal gairinius žodžius, pagal duotą ar kolektyviai sudarytą planą, pagal duotą pradžią ar pabaigą, pagal analogiją ir kt.⁹

Minėti rašiniai moko stebėti gyvenimą, savaip įvertinti ir pergyventi įvykius ar žmonių poelgius, padeda formuotis pasaulėžiūrai ir kitoms asmenybės savybėms, nekalbant apie jų reikšmę, ugdant taisyklingos ir raiš-

⁴ А. Г. Р у з с к а я, Некоторые особенности воображения младшего школьника, Психология младшего школьника, под ред. Е. И. Игнатъева, М., 1960, 128.

⁵ О. И. Н и к и ф о р о в а, Восприятие художественной литературы школьниками, М., 1959, p. 19—20.

⁶ Aštuonmetės mokyklos programa, Lietuvių kalba ir literatūra, V—VIII klasei, Kaunas, 1961, p. 26.

⁷ J. B u d z i n s k i s, Rašiniai I—VII klasėse, Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Mokslo darbai, t. I, Vilnius, 1956, p. 66.

⁸ Aštuonmetės mokyklos programa, Lietuvių kalba ir literatūra, V—VIII klasei, Kaunas, 1961, p. 46.

⁹ J. B u d z i n s k i s, Rašiniai I—VII klasėse, Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Mokslo darbai, t. I, Vilnius, 1956, p. 91.

kios gimtosios kalbos įgūdžius. Ypač jie padeda kuriamosios vaizduotės išvystymui.

Literatūros mokytojai vaizduotės (ypač kuriamosios) lavinimui per mažai skiria laiko ir dėmesio. Taip yra ne tik dėl skeptiškos pažiūros, bet ir todėl, kad psichologinėje literatūroje paauglių ir jaunuolių vaizduotės proceso ypatumai beveik nenušviesti.

Straipsnio autorė, remdamasi natūralaus eksperimento metodu surinkta medžiaga, nutarė aptarti kai kuriuos paauglių literatūrinės vaizduotės ypatumus ir kuriamosios vaizduotės lygį bei galimybes vidutinio mokyklinio amžiaus laikotarpiui.

Tyrimai buvo atlikti 1961 m. įvairių respublikos mokyklų (Druskininkų, Lazdijų, Vilniaus) V—VII klasėse. Eksperimentui buvo panaudotas fantazinio tipo rašinys su duota pradžia. Mokiniam teko atlikti dviejų etapų užduotį: atpasakoti duotąjį tekstą ir pratęsti bei užbaigti rašinį savarankiškai. Mūsų nuomone, darbas reikalavo vaizduotės — atkuriamosios ir kuriamosios, bet pagrindinis krūvis teko pastarajai.

Visose klasėse eksperimentas buvo atliktas pagal tą pačią schemą. Iš anksto nebuvo specialiai ruošta, nes eksperimento tikslas buvo išsiaiškinti tiriamų mokinių kuriamosios vaizduotės lygį. Tuo pačiu tikslu uždavinys nebuvo specializuojamas atskiroms klasėms.

Organizuojant mokinius darbui, buvo paaiškinta, kad kiekvienas privalo stengtis ne tik teisingai ir gražiai atpasakoti, bet kuo įdomiau ir vaizdingiau užbaigti rašinėlį. Išklause tekstą, du—trys mokiniai bandė atpasakoti ir baigti žodžiu rašinėlį. Tai turėjo suaktyvinti visų mokinių vaizduotę.

Atsižvelgiant į paauglių amžiaus psichinius ypatumus, rašinėlio pradžia buvo tokia:

Vieną kartą

Tą vasarą aš atostogavau pas savo senelius „Aušros“ kolūkyje. Mano senelis naktimis saugodavo kolūkio arklius. Kiekvieną vakarą aš su pavydu žiūrėdavau į nutolstančią arklių kaimenę, kol ji dingdavo už miško.

Vieną kartą (tos nakties aš niekuomet nepamiršiu!) senelis paėmė ir mane į naktigonę. O kad būtų matęs mano draugas Vytkas, kaip aš jočiau ant senelio numylėtinės Šyvosios! . .

Nujoję į ganyklą, paleidome arklius. Aš nubėgau į netoliese esantį mišką, parinkau žabų, o senelis užkūrė laužą. Netrukus mudu sugulėme. Senelis greit užmigo, bet aš ilgai gulėjau atmerktomis akimis, žiūrėjau į žvaigždėtą dangų, girdėjau, kaip, nutoldami ir vėl priartėdami, loja mūsų šunys, kaip, pešdami rasotą žolę, prunkščia arkliai. Staiga. . .

Analizei surinkti 166 V—VII klasių mokinių rašiniai. Iš jų: V kl.—57, VI kl.—53, VII kl.—56.

Kalbant apie vidutinio mokyklinio amžiaus mokinių vaizduotę, negalima atsiriboti nuo bendrųjų psichikos ypatumų, būdingų šiam laikotarpiui, ir, be abejo, apsprendžiančių vaizduotės lygį.

Paauglių rašiniuose atsispindi veržimasis veikti, pergyventi nekasdieniškus įvykius ir būtina juose dalyvauti. Šiuo atžvilgiu, vaizduotės padedamas, paauglys rašinyje įgyvendina savo svajones apie nepaprastus nuotykius, kuriuose pats veikia kaip centrinė figūra, kaip suaugęs žmogus. (Tuo tarpu gyvenime jis dažnai laikomas dar vaiku, kas skaudžiai pažeidžia jo savimeilę!) Vaizduotė suteikia galimybę veikti sumaniai, drąsiai ir, maža to, atlikti žygdarbius, pasižymėti. Amžiaus ypatumus atitinka ir

siužetų rašiniui pasirinkimas. Dalyvauti „nepaprastame įvykyje“ paauglio vaizduotė pakvieta vilkus, šnopus, vagis, banditus ir tik nedaugelis atsisakė pastarųjų patarnavimų. Atskirų klasių santykiniai duomenys procentais apie siužetų pasirinkimą matyti lentelėje Nr. 1.

Lentelė Nr. 1

Mokinių skaičius	Siužetai				
	apie vilkus	apie šnopus	apie vagis	apie banditus	įvairūs
166	46	17	15	14	8

Siužetų sugalvojimą, matyt, apsprendė paauglių dažnai skaitoma nuotykių literatūra, kino filmai, realūs įvykiai ar pasakojimai apie juos. Iš čia jie ir „pasiskolino“ veikiančiuosius asmenis ir situacijas. Mažiau kūrybingus mokinius paveikė draugų bandymai pavaizduoti naktigonę žodžiu prieš rašymą.

Rašiniuose yra daug veiksmo, dinamikos, aiškiai juntamas autoriaus noras veikti, veržtis pirmyn, stengimasis perteikti įvykio eigą, išorinius veikėjų poelgius. Daugelyje rašinių atsispindi betarpiški autoriaus — svarbiausio veikėjo — pergyvenimai, kaip reakcija į atitinkamus veiksmo momentus ar žmonių poelgius. Tai rodo, kad paauglio vaizduotė nukreipta į išorinį siužetinės linijos vystymą, dar daug pasitaiko schematiškų, blankių vaizdų. Antra vertus, matyti, kad paaugliai (tegu daugiau ir paviršutiniškai) jau domisi savo rašinių veikėjų poelgiais, juos vertina, betarpiškai parodydami simpatijas ir antipatijas, nors nevaizduoja pastarųjų pergyvenimų, nesigilina į jų psichiką. Sprendžiant iš mokinių rašinių, atrodo, kad paauglių vaizduotė rašymo metu labiausiai buvo užimta „nepaprasto įvykio“ pavaizdavimu.

Išdėstytas mintis bent iš dalies gali pailustruoti VI klasės mokinio R. rašinys. (Čia ir kitur cituojama tik savarankiška darbo dalis.)

Staiga pasigirdo pašėlęs šuns lojimas. Aš pašokau, nežadinęs senelio, pačiupau šautuvą ir nubėgau paskui šunį. Bet šuns lojimas girdėjosi toli, kažkur prie miško. Aš nubėgau į tą pusę. Pro mane pradūmė išsigandusių arklių kaimenė. Aš supratau, kad kaimenę užpuolė vilkai. Staiga aš krūptelėjau. Tiesiog į mane bėgo du didžiuliai vilkai. Ilgai nesvarstydamas, prispaudžiau senelio dvivamzdį prie peties ir paspaudžiau gaiduką. Pasigirdo trenksmas, ir iš vieno vamzdžio išlėkė ugnies ir dūmų kamuolys. Kai dūmai išsisklaidė, priešais mane gulėjo vilkas. Ir tada prie manęs pribėgo senelis. Jis pradėjo bartis, kam aš be reikalo keliu triukšmą, bet, pamatęs negyvą vilką, viską suprato ir, paėmęs mane už rankos, tarė: „Einam miegoti, jie daugiau čia neateis“. Ir mes nuėjome prie laužo ir užmigome.

Atlikdami kūrybinius uždavinius, žemesnių klasių mokiniai negali apsieiti be konkretaus suvokimo bei stebėjimo medžiagos. Tai rodo L. Balackajos, J. Ignatjevo ir kitų tyrimai. Jaunesnieji moksleiviai gali panašų rašinį rašyti tik tada, kai suvokia patį objektą arba paveikslą, pvz., rašinį apie rudenį ar pavasarį jie gali parašyti tik po ekskursijos į gamtą atitinkamu metų laiku.

Paauglių vaizduotė jau atsipalaiduoja nuo pirminės konkrečios situacijos ir turimais vaizdiniais operuoti sugeba kur kas laisviau. Vaizduotė

aktyvina ne tik betarpiški įspūdžiai, stebėjimai, bet ir žodis, antrosios signalinės sistemos dirgiklis. Vadovaudamiesi uždaviniu ar sumanymu, paaugliai grupuoja, naujai pertvarko savo vaizdinę patirtį.

Į vaizduojamąjį naktigonės įvykį daugelis mokinių vykusiai įpynė patikusias vietas iš skaitytų grožinių ar mokslo populiariųjų knygų, kino filmų ar šiaip pasakojimų. Štai VI klasės mokinės B. rašinio ištrauka. Mokinė pasakoja, kad nežinomi žmonės pavogę senelio mylimiausią arklį.

Kai aš pasakiau, kas atsitiko, senelis puolė į mišką ir pradėjo šaukti Syvają vardu. Išgirdusi pažįstamą balsą, Syvoji sustojo. Žmogus, kuris sėdėjo ant jos, smarkiai patraukė pavadi, pradėjo čaižyti botagu per šonus. Arklys stojosi piestu, ir žmogus, nežinodamas, ką daryti, įkando arkliui tarp ausų. Arklys pradėjo bėgti šuoliu. Žmogus iš džiaugsmo pradėjo baubti kaip žvėris. Bet arklys, vėl išgirdęs pažįstamą balsą, sustojo, o žmonės jau buvo netoli.

Galimas dalykas, kad čia įjungtas epizodas iš skaitytos literatūros ar matyto filmo. Daugelis mokinių į nuotykį su vilkais įjungė medžiotojų vėliavėles, apgaulingą pelkių ugnelių žybsėjimą, ežiuko ir gyvatės dvikovos momentus ir kita. Tai rodo, kad paauglių vaizduotė jau reguliuoja mąstymą. Vaizdai įjungti ir išdėstyti logiškai, jie atitinka tikrovę. Uždavinys — pavaizduoti naktigonę kolūkyje — tapo pagrindine ašimi, apie kurią susiklostė paauglio vaizdiniai, jo gyvenimo patirties medžiaga. (Žinoma, tai priklauso nuo uždavinio reikšmingumo šio amžiaus mokiniams, nuo to, kiek jis patraukė jų dėmesį ir tuo pačiu sužadino vaizduotę.)

Jeigu pirmųjų keturių klasių mokiniai, ypač pirmokai ir antrokai, remdamiesi savo patirtimi, tesugeba sudaryti schematiškus vaizdus — kontūrus be fono (L. Balackajos duomenys), tai paaugliai, priešingai, — sugeba nupiešti ryškų foną (tiesa, jis kartais su vaizduojamu įvykiu ne visai susijęs), ir tai jie pasiekia, parinkdami ir pateikdami vaizdingas detales. Tai kokybinis vaizduotės pasikeitimas, prasidėjęs jau III—IV klasėse ir ypač intensyviai vykstant paauglio metais. Atsiranda meninė detalė su jos apibendrinančia funkcija. VI klasės mokinys Č. sukuria tokį naktigonės vaizdą:

Pririnkęs žabų, Jonukas sukūrė laužą. Laužo ugnelė išsiplėsdavo ir vėl susitraukdavo, lyg alsuojanti širdis. Arkliai nukreipė žvilgsnius į laužą. Jonukas matė, kaip jų dideli šešėliai krito ant žolės. Kai kurie arkliai dar kramtė žolę. Netoliese pasigirdavo arklio žvengimas, suklikęs paukštis dingdavo tamsoje. Nuo laužo skrido aukštyn kibirkštėlės, kurios, kaip maži vabalėliai, pakilę aukštai, užgesdavo. . .

VII klasės mokiniai sugeba sukurti dar gyvesnę meninę detalę, kuri iš karto išryškina įvykį. Pavyzdžiu gali būti VII klasės mokinio B. rašinio ištrauka:

Aš nuvariau arklius į ganyklą pas senelį. Jis sėdėjo ant žemės ir šluostėsi prakaitą. Šalia jo sėdėjo apkandžiotas Murzius. Ant senelio kelių buvo padėtas šautuvas, iš vamzdžio dar rūko dūmelis. . .

Kaip matyti iš rašinių, paaugliai, ypač šeštokai ir septintokai, stengiasi sukurti sintetinį vaizdą. Tam tikslui jie rašinio pradžios elementus panaudoja pabaigoje ir tuo lyg sucementuoja visą rašinėlį į vieningą visumą. Reikia pasakyti, kad paauglių vaizduotė vystosi prieštarai. Greta minėtų teigiamų bruožų, pastebima vaizduotės stabilizacija. Iš vienos pusės, žinios, gimtosios kalbos įgūdžiai, išsiplėtusi paauglio patirtis, ypač

gauti įspūdžiai iš perskaitytų knygų, yra prielaida produktyvesnei vaizduotės veiklai, ir iš kitos pusės,— gilesnis tikrovės dėsnių pažinimas bei kritiškesnis savo veiklos rezultatų vertinimas stabdo šį procesą.

Kartais mokiniai (dažniausiai VII klasių) pasirodo bejėgiai sukurti vaizdą, jie tik nužymi įvykio schemą. Štai septintokas R. pasakoja, kaip jiedu su seneliu, pastebėję ganykloje nepažįstamą žmogų, nusprendė pranešti milicijai:

Po pusvalandžio aš pranešiau milicijai. Milicijos viršininkas paėmė su savimi kitus milicininkus, išėdo į sunkvežimį ir nuvažiavo į ganyklą. Aš parėjau namo. Senelė liepė man gulti. Rytą aš sužinojau, kad milicija sugavo šnipą.

Kita VII klasės mokinė K. rašo:

Nežinau, ką senelis veikė tada (kai užpuolė vilkai.— V. D.), kaip jis kovojo su vilku, aš neatmenu, bet rytą vėl buvo šviesu ir ramu.

Panašūs pavyzdžiai liudija, kad paauglių vaizduotė, įgyvendinant sumanymą, susiduria su sunkumais, todėl dažnai jos audinys išeina „skylėtas“. Kyla klausimas (jo šiame straipsnyje spręsti nesiimame), ar vaizduotės išsivystymo lygis nedaro įtakos mokinių rašinių stiliui. Vidurinių klasių mokinių rašiniuose labai gausu nieko nesakančių žodelių, kurie darto kalbą, gadina rašinio stilių: „k a ž k a s sukaukė“, „išgirdome k a ž k i e n o žingsnius“, „senelis v i s a i p stengėsi nuvyti vilkus“ ir t. t. Pavyzdžiai rodo, kad mokiniai nesugebėjo sukurti ryškaus naktigonės vaizdo, todėl ir pasinaudojo konkrečios prasmės neturinčiais žodžiais, kai tuo tarpu į jų vietą prašyte prašėsi vaizdą piešią žodžiai (Kas sukaukė? Kieno žingsnius išgirdome? Kaip senelis stengėsi nuvyti vilkus?)

* * *

Iš to, kas išdėstyta, matyti, kad paauglių kuriamoji vaizduotė rašiniuose skiriasi pagal vaizdų ryškumo, gyvumo bei originalumo požymius. Atsižvelgdami į juos, mes suskirstėme rašinius į keturias grupes.

I grupę priskiriami tokie rašiniai, kuriuose kuriamosios vaizduotės veikla beveik nepasireiškia. Jų autoriai tesugebėjo pridurti porą—tris nevaizdingus sakinius klasėje girdėtais motyvais. Reikia pasakyti, kad panašių rašinių nemažai pasitaiko ir VII klasėje. Palyginkime penktoko J. (a) ir VII kl. mokinės L. (b) darbų ištraukas:

a) Staiga iš krūmų iššoko vilkas. Aš greit pažadinau senelį. Vilkas jau norėjo pulti kumeliuką, bet senelis išėmė šautuvą ir taikliai nušovė vilką. Taip senelis išgelbėjo kolūkio kumeliuką. Apie tokį atsitikimą aš niekada neužmiršiu.

b) Staiga iššoko iš po krūmų vilkas. Vilkas šoko prie arklių. Aš greit prikėliau senelį. Mes su seneliu pradėjom kurti ugnį ir pradėjom gelbėti arklius. Vilkas išsigando ir pabėgo. Aš, atvažiuoęs į namus, visiems papasakojau, kas buvo atsitikę vieną kartą su manim ir seneliu.

Matome, kad tiek pirmasis, tiek antrasis rašiniai skurdūs ir čia nėra jokio savarankiško operavimo vaizdais.

II grupę priskiriamuose rašiniuose kuriamoji vaizduotė dar labai mažai tepasireiškia, bet nuo pirmos grupės jie skiriasi visų pirma kiekybe. Mokiniai jau sugebėjo bent kiek ilgiau pratęsti rašinį, sudarydami įvykio schemą ir pateikdami ją šiek tiek savaip. Vieni, pavyzdžiui, rašo,

kad banditai eina nužudyti kolūkio pirmininką, kiti — agronomą, treči — vyresnįjį pionierių vadovą ir panašiai. Rašinio dalys (duotoji ir sukurtoji) nesusijusios, nes pradinės situacijos elementai pabaigoje nepanaudojami. Sakiniai skurdūs, nevaizdingi, o atskiri bandymai, išreikšti vaizdingai, nevykę. Tipiškas šios grupės yra V klasės mokinio J. rašinys:

Staiga sužė krūmai. Aš išsigandau, bet nekėliau senelio. Staiga iš krūmų iššoko elnė, ji apsidairė ir vėl nunėrė atgal. Krūmeliai dar vis tebeužė, ir po penkių minučių iš tos pačios vietos iššoko vilkas. Vilkas apsidairė, kad netoli jo guli kumeliukai. Aš išsigandau, išbėgau iš guolio, vilkas išsigandęs nėrė atgal į krūmus. Sėnelis pabudo ir pagyrė mane.

Matome, kad tai daugiau faktų registracija, nors pasakoja ir apie elnę, ir apie vilką, bet tai mechaniškas sugretinimas, paaiškinamas paauglių nesugebėjimu kurti sintetinį vaizdą, sujungti anksčiau kilusius vaizdus su tolesniais.

III grupei priklauso rašiniai su geriau išvystytu siužetu (turime galvoje sugebėjimą pratęsti pasakojimą). Jie įdomūs, pasakojime juntame dinamiką, girdėti motyvai panaudojami originaliai. Labai dažnai panaudojami epizodai iš skaitytų knygų, matytų kino filmų bei girdėtų pasakojimų. Vaizdai dar gana bendri ir meniniu atžvilgiu silpni („Atėjo alkanas vilkas, išžiotais nasrais“, „Žiūrėjau į gražų žvaigždėtą dangų“ ir panašūs). Šios grupės darbai spalvingi emociniu atžvilgiu, autoriai parodo savo pergyvenimus su tuo, kas vyksta. Pateikiame V klasės mokinės A. rašinio ištrauką:

Staiga už krūmų aš išgirdau žingsnius ir kažkieno pokalbį. Man apmirė širdis. Vienu metu galvoje ėmė sukty baisy nuotykių ir apsakymų skaitytose knygose (būdinga! — V. D.). Gal tai banditai, kurių dar buvo mūsų miškuose? Gal vilkai tyko mūsų arklių? Mane ėmė krėsti šiurpas. Staiga aš atsiminiau knygą „Mažasis draugas“ ir pasijutau drąsesnis. Juk aš irgi esu pionierius ir privalau nors maža dalele padėti savo Tėvynei. Aš pasikėliau ir tyliai nušliaužiau. Už krūmų stovėjo trejetas ginkluotų vyrų... Taip, tai buvo banditai, kurie ruošėsi išžudyti komunisto Kuzmicko šeimą.

Pranešęs apie banditus Kuzmickui, rašinio veikėjas su pasitenkinimu baigia: „Išauš rytas. Kuzmickas vėl išeis į darbą, o aš žaisiu su vaikais kieme“.

IV grupei priklauso negausi rašinių dalis, kuriuose kuriamoji vaizduotė pasiekia palyginti aukščiausią laipsnį. Šiuose darbuose lyg centruojasi teigiami anksčiau minėtų grupių bruožai: originalus, atitinkąs uždavinį siužetas vystomas dinamiškai ir pateikiamas vaizdžiai. Vaizdinumas pasiekiamas meninių detalių, duodančių sintetinį vaizdą, dėka. Rašinio pradžios elementai panaudojami darbo pabaigoje, betarpiškai reiškiamos autoriaus pažiūros ir jausmai suteikia rašiniui nuoširdumo. Turimų įspūdžių atsarga organizuojama naujai, vadovaujantis užduotimi. Šios grupės vaizduotės lygį gali pailustruoti VII klasės mokinės B. rašinio fragmentai:

Staiga pasigirdo šuns lojimas, ir tamsą perskrodė žmogaus klyksmas... Kai mes atbėgome į įvykio vietą, didžiulis senelio šuo Margis stovėjo įsikibęs kažkokiam žmogui į skverną ir savo stipriais dantimis draskė drabužį. Žmogus neramiai permetė mus akimis ir šoko į šalį, bet šuo dar stipriau įsikibo į jo skverną. Senelis vos-ne-vos atplėšė Margį nuo naktinio įsibrovėlio. Apšvietęs ne-

pažištamojo veidą, senelis pažino „Aušros“ kolūkio narį Juozą Šilėną, kuris vengė darbo kolūkyje ir vertėsi įvairiais tamsiais darbeliais. „Ko tu čia?“ — paklausė senelis. Šilėnas tik nudelbė akis žemyn. Staiga senelis pamatė netoliese stovintį gražų, stiprų arklį su nutrauktu apynasriu. Kitas apynasrio galas buvo Šilėno rankoje. . . Ir štai po kelių metų aš vėl „Aušros“ kolūkyje. Kolūkiečiai man papasakojo, kad J. Šilėnas dabar yra vienas iš kolūkio pirmūnų. Jis su gėda prisimena savo ankstesnį gyvenimą.

Rezultatų suvestinė rodo (žr. lentelę Nr. 2), kad paauglių vaizduotė, einant iš klasės į klasę, progresuoja. Blogiausiai rašinėlių parašė penktokai, VI klasėje reikalai taisosi, o VII klasėje vaizduotė pasiekia antros ir trečios grupių lygį.

Lentelė Nr. 2

Klasė	Iš viso rašinių	I grupė		II grupė		III grupė		IV grupė	
		rašinių skaičius	%	rašinių skaičius	%	rašinių skaičius	%	rašinių skaičius	%
V	57	12	21	23	40	21	37	1	2
VI	53	9	17	19	36	22	41	3	6
VII	56	4	7	18	32	28	50	6	11
Iš viso	166	25	15	60	36	71	43	10	6

* *
*

Eksperimento medžiagos analizė leidžia padaryti kai kurias išvadas apie kuriamąją paauglių vaizduotę:

1. Eksperimentas padeda nustatyti kai kuriuos kuriamosios paauglių vaizduotės ypatumus: paauglių vaizduotė tikroviška, prasideda valingas ir laisvas nuo konkrečios situacijos operavimas vaizdais, turima patirtimi. Vaizdai dinamiški, emocionaliai nuspalvinti, nors dažniausiai dar labai bendri, meniniu atžvilgiu silpni. Būdinga, kad vaizduotė jau reguliuoja mąstymas, vaizdai grupuojami ir pertvarkomi, atsižvelgiant į duotą uždavinį. Paauglio metais, ypač vyresniųjų paauglių, vaizduotė vystosi prieštaringai. Kritiška pažiūra į veiklos rezultatus, didesni reikalavimai sau stabdo vaizduotės darbą.

2. Eksperimentas taip pat padeda nustatyti kuriamosios vaizduotės lygį pagal vaizdų ryškumo, gyvumo bei originalumo požymius. Šiuo atžvilgiu mokinių rašiniai yra suskirstyti į keturias grupes. Analizuojant atskirų grupių rašinius, matyti, kad daugumos paauglių (tai matyti iš lentelės Nr. 2) kuriamoji vaizduotė blogai išvystyta, nors psichinis potencialas šia prasme pakankamas. Tai rodo mokinių sugebėjimas sukurti ryškius sintetinius vaizdus, surasti apibendrinančių meninių detalių, nors rašiniuose vyrauja schematiški vaizdai, polinkis išskaičiuoti įvykio momentus, nemokėjimas sujungti atskirų detalių į sintetinį vaizdą.

Literatūros mokytojai, atsižvelgdami į bendruosius paauglių psichikos ypatumus ir į jų vaizduotės bruožus, privalėtų racionaliau naudoti kūrybinio tipo uždavinius, sėkmingiau kovoti prieš minčių ir vaizdų skurdumą ir pakelti vidurinių klasių mokinių kūrybingumą į aukštesnį lygį.

L I T E R A T Ū R A

1. Балацкая Л. К., К вопросу об особенностях творческого воображения у младших школьников, Тезисы докладов на I съезде Общества психологов 29 июня — 4 июля 1959 г., М., 1959.
2. Будзинскис Ю. В., Сочинения в семилетней школе (автореферат кандидатской диссертации), Вильнюс, 1953.
3. Budzinskis J., Rašiniai I—VII klasėse, Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Mokslo darbai, t. I, Pedagogika ir metodika, Vilnius, 1956.
4. Дранков В. Л., Психология, Л., 1960.
5. Ломов Б. Ф., Опыт экспериментального исследования пространственного воображения, Проблемы восприятия пространства и пространственных представлений, М., 1961.
6. Никифорова О. И., Восприятие художественной литературы школьниками, М., 1959.
7. Рузская А. Г., Некоторые особенности воображения младшего школьника, Психология младшего школьника, под ред. Е. И. Игнатьева, М., 1960.
8. Игнатьев Е. И., Экспериментальное исследование развития воображения детей, Тезисы докладов на I съезде Общества психологов 29 июня — 4 июля 1959 г., М., 1959.

О ТВОРЧЕСКОМ ВООБРАЖЕНИИ ПОДРОСТКОВ

В. ДЗИКАРЕНЕ

Резюме

В данной статье делается попытка выяснить некоторые особенности воображения в среднем школьном возрасте.

На материале творческих письменных работ учащихся V—VII классов, собранном методом естественного эксперимента, раскрывается зависимость воображения подростков от общих возрастных особенностей этого периода.

Деятельность воображения главным образом сосредотачивается вокруг создания «необыкновенного происшествия», в котором принимает активное участие и сам автор сочинения.

Материалы показывают, что подростки, в отличие от младших школьников, способны не только воссоздать данный текст, но и, отрываясь от конкретной ситуации, способны свободно оперировать своим разным опытом. Они часто создают динамичные, яркие, окрашенные непосредственными переживаниями, синтетические образы. Это говорит о достаточном психическом потенциале для развития творческого воображения в подростковом возрасте.

При анализе творческих сочинений также выяснилось, что воображение подростков недостаточно развито. Проявляется схематизм, однообразие сюжетов, неумение связывать отдельные впечатления в единый синтетический образ. Недостаточно в этом направлении ориентирует программа родного языка и литературы для восьмилетней школы, а также учителя литературы не используют всех возможностей развития творческого воображения при помощи творческих письменных работ.